

RAZENDE RIDDERS

Emoties in de Tristanroman van Gottfried von Strassburg



Afb. 1: *Tristan in gevecht met Morold*, 1323, perkament, Keulen Historisch Archief W 88, Perg. 8, p. 89. Verloren gegaan (?). Foto: <http://www.historischesarchivkoeln.de>.

Bachelorscriptie

Naam: C.L. de Bondt

Studentnummer: 3283615

Studie: Literatuurwetenschap

Begeleider: F.P.C. Brandsma

Datum: 8 mei 2011

Inhoudsopgave

I. Inleiding.....	3
II. Tristan en Isolde.....	5
II.a Gottfried von Strassburg.....	6
II.b Samenvatting van het verhaal.....	6
III. Emoties.....	9
IV. Emoties in de Tristanroman van Gottfried von Strassburg.....	10
IV.a De proloog.....	11
IV.b Blanscheflurs dood.....	13
IV.c Duel met Morold.....	17
IV.d Bedreigd in bad.....	22
IV.e De liefdesdrank.....	27
V. Conclusie.....	33
VI. Literatuur.....	35

I. Inleiding

Het verhaal over de overspelige liefde tussen Tristan en Isolde is al sinds de middeleeuwen zeer geliefd. Tegenwoordig is het nog steeds een bekend verhaal. Een beroemd voorbeeld van het voortleven van het Tristanverhaal is de opera van Richard Wagner uit 1859 (afb. 2, p. 34) en een paar jaar geleden nog, in 2006, heeft de regisseur Kevin Reynolds het verhaal verfilmd. Op internet wemelt het van de afbeeldingen met Tristan en Isolde als onderwerp, veelal met romantische scènes uit de film van Kevin Reynolds (afb. 3, p. 4), of schilderijen uit de 19^{de} en 20^{ste} eeuw, zoals een werk van John William Waterhouse uit 1916 (afb. 4, p. 26). De manier waarop het hedendaagse publiek te maken krijgt met het Tristanverhaal is vaak via een geheel ander medium dan in de middeleeuwen, maar er zit nog steeds iets in het verhaal dat het publiek weet te treffen. Kennelijk raakt het verhaal aan een essentie van het leven waar wij ons nog steeds aan kunnen spiegelen.

Als lezer, luisteraar of kijker van een verhaal word je meegenomen in een andere wereld, leef je mee met de avonturen en gevoelens van de personages. Het thema in het verhaal van Tristan en Isolde is de verboden liefde die een hevige spanning geeft tussen enerzijds iets willen, en anderzijds iets niet mogen. Als publiek leef je mee met deze spanning en deel je de emoties van de personages. Het zijn de emoties waar ik mij in deze scriptie op wil concentreren.

Van het Tristanverhaal zijn verschillende versies in omloop, zowel nu als in de middeleeuwen. Deze middeleeuwse versies zijn grofweg in twee typen onder te verdelen, de ‘version commune’ en de ‘version courtoise’.¹ Onder de ‘version commune’ vallen de versies van het Tristanverhaal die wat meer gericht zijn op de verhaallijn. In de ‘version courtoise’ is er meer ruimte voor de emotionele kant van het verhaal. Vaak geeft de verteller commentaar op het gevoelsleven van de personages. Ik heb gekozen voor de versie van Gottfried von Strassburg, geschreven omstreeks 1210. Zijn versie is een goed voorbeeld van de ‘version courtoise’. Zo beschrijft Gottfried von Strassburg in zijn proloog voor welk publiek hij dit verhaal geschreven heeft en komt meteen de nadruk op gevoelens te liggen. Hij schrijft dat hij zich wil richt op een publiek dat open staat voor gevoelens, van zowel liefde als leed.

In deze scriptie zal ik proberen te analyseren welke rol emoties spelen in het verhaal. Dat wil ik doen door te kijken naar verteller en personages in bepaalde emotionele scènes. Daarvoor

¹ W. Schultink-Dolk (vert.) 2008 [1210], p. 7.

zal ik eerst een aantal deelvragen stellen. Want wat wordt eigenlijk verstaan onder het begrip emoties? En verschillen zij per tijd en cultuur? Een objectief antwoord op deze vragen is onmogelijk, alleen al door de veranderde gedachtehorizon van de auteur uit de middeleeuwen en de lezer nu. Wel zijn er verschillende ideeën en theorieën over emoties en de perceptie daarvan in de middeleeuwse literatuur en cultuur, waarmee ik meer inzicht in de emoties zal trachten te verkrijgen met betrekking tot het Tristanverhaal van Gottfried von Strassburg. Bij dit onderzoek zal ik gebruik maken van het Tristanverhaal in het Middelhoogduits met daarnaast een Duitse vertaling van Rüdiger Krohn.² De namen van de personages kunnen op verschillende manieren geschreven worden. Ik heb er voor gekozen de schrijfwijze van Rüdiger Krohn in het Duits aan te houden aangezien de namen in het Middelhoogduits op verschillende manieren worden geschreven.



Afb. 3: Kevin Reynolds (reg.), *James Franco als Tristan en Sophia Myles als Isolde*, 2006, film.
Foto: <http://passion.web-log.nl/passion/2009/08/tristan-and-iso.html>.

² Krohn, R. (vert.), *Gottfried von Strassburg: Tristan, Mittelhochdeutsch/Neuhochdeutsch*, Stuttgart 1990 [1210], 3 delen.

II. Tristan en Isolde

Zoals vermeld in de inleiding is de middeleeuwse Tristantraditie in grofweg twee typen onder te verdelen: de ‘version commune’ en de ‘version courtoise’. Onder de ‘version commune’ valt het werk van Bérout uit Frankrijk. Het is vermoedelijk de oudst bewaard gebleven tekst en geschreven tussen 1150 en 1190, overgeleverd in fragmenten.³ Ook de Duitse roman *Tristant und Isalde* geschreven door Eilhart von Oberg rond 1170-1190, in een bewerking uit de 13^{de} eeuw volledig aan ons overgeleverd, rekt men tot de ‘version commune’.⁴ Gottfried von Strassburgs Middelhoogduitse Tristanroman uit 1210 valt onder de ‘version courtoise’, evenals de Oudfranse versroman van Thomas van Britannia (overgeleverd in fragmenten) waar Gottfried von Strassburg zich op heeft gebaseerd. Thomas van Britannia schreef zijn Tristanverhaal rond 1175.⁴ Gottfried von Strassburg heeft zijn Tristanverhaal niet voltooid, twee latere auteurs hebben zijn werk afgemaakt: Ulrich von Türheim (1235) en Heinrich von Freiberg (1290).⁵

De hierboven genoemde versies van het Tristanverhaal zijn allen geschreven in verzen. Er bestaat ook een Tristanverhaal in proza, geschreven in het Oudfrans de: *Tristan en Prose* (ca. 1230). Het verhaal houdt het midden tussen de ‘version commune’ en de ‘version courtoise’. Sir Thomas Malory gebruikte de *Tristan en Prose* als bron voor zijn Tristanboeken in de *Morte d’Arthur* uit 1470-1485.⁶

Dat het Tristanverhaal in de middeleeuwen zeer populair was blijkt uit de vele vertalingen en handschriften die in omloop waren. Het lijkt erop dat het verhaal zich heeft verspreid vanuit Anglo-Normandisch Engeland over Frankrijk, Duitsland en Italië, Spanje en Scandinavië. Uit de 14^{de} eeuw zijn zelfs vertalingen overgeleverd in het Tsjechisch en Wit-Russisch.⁷

³ J.D. Janssens & V. Uyttersprot 2005, p. 169.

⁴ W. Schultink-Dolk (vert.) 2008 [1210], p. 8.

⁵ S. Cain Van D’Elden, 1996 p. 284.

⁶ W. Schultink-Dolk (vert.) 2008 [1210], p. 9.

⁷ J.D. Janssens & V. Uyttersprot 2005, p. 188.

II.a Gottfried von Strassburg

Over Gottfried von Strassburg is heel weinig bekend. Zijn naam wordt genoemd door latere schrijvers, daarbij aangeduid als ‘meister’ en niet als ‘hêr’. Daar kan uit afgeleid worden dat Gottfried von Strassburg niet van adel was (een ‘hêr’), maar iemand die binnen een kerkelijke omgeving onderwijs heeft genoten (een ‘meister’).⁸ Dat hij een zeer geleerd man was, blijkt uit zijn werk: hij was goed op de hoogte van literatuur in zowel Latijn, Frans als Duits. Zo spreekt hij in vers 4870 de klassieke god Apollo en de negen muzen aan, waarbij hij blijk geeft van kennis over de Griekse mythologie. De meeste van zijn tijdgenoten waren op dat moment van mening dat Apollo behoorde tot de Drie-eenheid binnen de Islam.⁹ Gottfried von Strassburg zou tot de opkomende burgerlijke elite hebben behoord, onderwezen in theologie, recht en rhetorica.⁷ Waarschijnlijk was hij afkomstig uit Strassburg, daar verwijst niet alleen zijn achternaam naar, maar ook de taal waarin hij schreef, het Middelhoogduits.¹⁰

II.b Samenvatting van het verhaal

De tekst begint met een proloog waarin de verteller opent met een elftal korte kernspreuken over kunst (versregels 1-45) gevolgd door een uiteenzetting over het soort publiek dat de verteller voor ogen heeft en het doel van zijn verhaal: een adellijk publiek dat de gevoelens van liefde en leed als een geheel ervaart. De mens lijdend aan liefdespijn wil de verteller afleiding bezorgen met zijn verhaal over Tristan en Isolde (45-130).

Daarop volgt een verslag van de bronnen die de verteller heeft gebruikt (131-166), waarna hij terugkeert naar de noodzaak van het ervaren van liefde en pijn. Door het aanvaarden van deze twee gevoelens als één geheel is uiteindelijk roem te vergaren, zoals de beroemde liefdesgeschiedenis van Tristan en Isolde bewijst (167-244).

Dan begint de verteller het verhaal over de ouders van Tristan: Riwalin en Blanscheflur, hoe zij elkaar vonden en weer verloren. In Parmenië woonde een landheer, genaamd Riwalin (ook wel Kanelengres of Kanel geheten) en om onbekende redenen viel hij zijn landheer Morgan aan. Na heel wat verwoestingen over en weer komen zij tot een wapenstilstand. Dan vertrekt Riwalin op weg naar het hof van Koning Marke waar hij hoopt zichzelf als ridder te ontwikkelen en beroemd te worden. Zijn oog valt daar op de mooie zus van Koning Marke, genaamd Blanscheflur, en haar ogen vinden de zijne (245-1118).

⁸ A.T. Hatto (vert.) 1970 [1210], p. 10.

⁹ A.T. Hatto (vert.) 1970 [1210], p. 11.

¹⁰ W. Schultink-Dolk (vert.) 2008 [1210], p. 14.

Tijdens een veldslag raakt Riwalin ernstig gewond, en een huilende Blanscheflur krijgt haar gouvernante zover dat zij haar helpt om ongezien bij Riwalin te komen. Zij valt Riwalien in de armen en uit dit samenzijn is Tristan voortgekomen (1119-1372). Hun geluk is van korte duur. Morgan is Riwalins land ingevallen en nadat Riwalin de zwangere Blascheflur mee naar zijn huis heeft genomen en gehuwd, sterft hij in de strijd tegen Morgan. Wanneer Blanscheflur dit nieuws hoort, sterft zij in pijnlijke baringsnood, een zoontje achterlatend (1373-1790).

Het verweesde jongetje wordt Tristan genoemd, naar het trieste einde van zijn ouders. Tristan wordt uitstekend opgevoed door de maarschalk, Rual, en zijn vrouw Floraete (1791-2148). Wanneer Tristan een jaar of veertien is, ontvoeren kooplieden uit Noorwegen hem en komt Tristan terecht in het land van zijn oom, koning Marke (2149-2758). Daar aangekomen maakt hij diepe indruk op het koninklijke jachtgezelschap door zijn kennis over de jacht en zijn goede manieren (2759-3378). Wanneer hij ook nog blijkt geeft van muzikale talenten valt hij zo in de smaak bij koning Marke dat deze hem een plek in zijn hofhouding geeft (3379-3756). Zijn bezorgde pleegvader heeft ondertussen stad en land afgezocht naar zijn geliefde pleegzoon en vindt hem uiteindelijk aan het hof van koning Marke. Rual legt uit dat Tristan de zoon van Riwalin en Blanscheflur is, en dus de neef van koning Marc. Vreugde alom en tijdens een groot feest wordt Tristan tot ridder geslagen (3757-5068).

Rual vertelt Tristan niet alleen dat Riwalin zijn vader was, maar ook dat hij dood is door toedoen van Morgan. Dat zijn vader niet meer leeft en Morgan wel, knaagt aan Tristans gemoedstoestand. Daarop besluit Tristan de confrontatie met Morgan aan te gaan. Dit eindigt met het zwaard van Tristan in het hart van Morgan (5069-5866). Hierna volgt een tweegevecht tussen Tristan en een vijand van Koning Marke, genaamd Morold. Morold komt in naam van Ierland dertig baronnenzonen opeisen als vorm van belasting. Geen van de bange baronnen durft tegen Morold in te gaan. Maar Tristan wel. Tristan wint het duel, maar hij wordt vergiftigd door het zwaard van Morold. Alleen de maakster van dat gif zal hem kunnen redden (5867-7230). Hierop vertrekt Tristan naar Ierland, waar de zuster van Morold koningin is. Haar naam is Isolde en het was haar gif waardoor Tristan nu zo ziek is. Via een list, en onder een andere naam (Tantris), krijgt Tristan haar zover dat zij hem geneest. Hij wordt zelfs aangesteld als de muziekleraar van haar dochter, die ook Isolde heet (7231-8225).

Wanneer Tristan terugkeert aan het hof van zijn oom Marke vertelt hij over deze prinses Isolde, over haar schoonheid en haar verfijnde manieren. De baronnen aan het hof hebben

ondertussen een jaloezie opgevat voor de vriendschap tussen Tristan en koning Marke. Hoewel koning Marke gezworen had nooit te zullen trouwen zodat Tristan zijn erfgenaam zou worden, krijgen de baronnen het voor elkaar dat Tristan met het voorstel komt om Isolde als vrouw voor koning Marke te gaan halen. Aangekomen in Ierland verslaat Tristan een draak, en wie de draak versloeg kreeg de hand van Isolde. Isolde komt er vervolgens achter dat Tristan de moordenaar van haar oom Morold is en wil wraak. Terwijl Tristan in bad zit, bedreigt Isolde hem met zijn eigen zwaard. Haar moeder houdt haar echter tegen. De jonge Isolde gaat uiteindelijk met Tristan mee om de vrouw van koning Marke te worden (8226-11366).

De nicht van koningin Isolde, Brangäne, die ook meereist, krijgt een liefdesdrank mee voor na de huwelijksnacht van koning Marke en Isolde. Maar onderweg drinken Tristan en Isolde per ongeluk van de drank. En de liefde die zij daarna voor elkaar opvatten is door beiden niet te negeren. Daarom neemt Brangäne in het geheim Isoldes plaats in het echtelijk bed in tijdens de huwelijksnacht. Koning Marke verwacht immers een maagd in zijn bed (11367-13096).

Het hofleven gaat door en Tristan en Isolde kunnen hun verhouding tot nu toe goed verborgen houden. Tristan beleeft avonturen, een daarvan is het redden van Isolde uit de handen van haar ontvoerder Gandin (13097-13450). Aan het hof zijn echter ook gevaren te bespeuren, en wel in de vorm van de jaloeze baron Marjodo en zijn medestander de dwerg Melot. Beiden doen er alles aan om de verhouding van Tristan en Isolde uit te laten komen. Zo gebeurt het dat koning Marke Isoldes trouw door God wil laten bewijzen. Ze moet een eed zweren en daarna een gloeiend stuk ijzer beethouden. Als zij de waarheid spreekt, kan zij dat zonder enige verwondingen op te lopen. Maar Isolde heeft een list bedacht. Zij laat Tristan als pelgrim verkleed aanwezig zijn. Wanneer Isolde van een boot naar de kust komt, laat zij zich door deze pelgrim dragen waarbij zij hem opdraagt te vallen met haar in zijn armen. Zo liggen zij voor ieders ogen in elkaars armen. De eed die Isolde vervolgens zweert is dat zij in geen andere armen dan die van haar man heeft gelegen, en natuurlijk in die van de pelgrim. Isolde behoudt vervolgens haar eer en brandt zich niet (13451-15764).

Tristan en Isolde gaan weer vrolijk verder met waar zij gebleven waren. Hoewel zij dit keer niet in een situatie belanden waar koning Marke hen betrapt, raakt koning Marke zo jaloers van de tedere blikken die de geliefden elkaar zenden, dat hij hen laat verbannen. Een tijd leven Tristan en Isolde heel gelukkig in een grot in het woud. Koning Marke ondertussen mist

hen, en laat hen terugkeren naar het hof. Wanneer koning Marke hen dan uiteindelijk daadwerkelijk betrapt, verstrengeld in de tuin, vertrekt Tristan van het hof (15765-18404).

Tristan reist door verscheidene gebieden en komt dan aan bij het hof van een hertog en diens zoon Kaedin. De zus van Kaedin heet ook Isolde: Isolde met de witte handen. In de war door haar naam en de afwezigheid van zijn Isolde is Tristan aan het overwegen wat hij moet doen. Hij heeft namelijk beloofd nooit naar een andere vrouw om te kijken... (18405-19548).

Hier eindigt het verhaal van Gottfried von Strassburg.

III. Emoties

In de middeleeuwen kwam het woord 'emotie' niet voor. Men sprak van 'affecten' wat een vertaling was van het Griekse woord 'pathoi', te vertalen als 'passies'.¹¹ De term 'emotie', waar tegenwoordig een zekere actiebereidheid in naar voren komt, zou voor het eerst door de Franse filosoof René Descartes zijn gebruikt.¹² Deze actiebereidheid staat tegenover de passieve kant die doorklinkt in het woord 'affect' dat van het Latijnse 'affici' (aangedaan worden) afstamt.¹¹ Volgens Nico Frijda moeten we niet al te moeilijk doen over de precieze verschillen tussen woorden zoals emoties, gevoelens, affecten en passies aangezien het niet om psychologische onderscheidingen gaat, maar over talige onderscheidingen.¹² Een emotie is een reactie op een gebeurtenis in de externe omgeving van een persoon of dier waarbij een innerlijke reactie op gang komt.¹³ Deze innerlijke reactie is meestal heftig en van korte duur, maar het is moeilijk precies te bepalen hoelang een emotie dan precies aanhoudt.¹⁴ Daarnaast is het meestal niet één bepaalde emotie die gevoeld wordt, maar een aaneenschakeling of combinatie van emoties.

Interessant voor de vraag of emoties zoals wij die nu ervaren verschillen met de perceptie van emoties in de middeleeuwen, is de idee van 'basisemoties'. Met name vanuit de culturele antropologie is men bezig geweest met onderzoek naar deze basisemoties, emoties die universeel zouden zijn, ongebonden aan tijd en cultuur. In dat geval zouden er basisemoties moeten zijn die inderdaad altijd en voor alle mensen hetzelfde zijn, nu en in de middeleeuwen. De Amerikaanse antropoloog Paul Ekman probeerde aan het eind van de jaren

¹¹ I. van 't Spijker 2008, pp. 115-116.

¹² N.H. Frijda 2008 a, p. 9.

¹³ N.H. Frijda 2005, pp. 6-10.

¹⁴ N.H. Frijda 2008 b, p. 225.

60 van de 20^{ste} eeuw bewijs te vinden voor deze basisemoties.¹⁵ Tot dan toe was de theorie dat emoties cultureel bepaald waren, aangeleerd gedrag met als consequentie dat andere culturen en tijden ook andere emoties kenden.¹⁵ Op dit moment is de meerderheid van de onderzoekers het erover eens dat er naast aangeleerde emoties een aantal basisemoties bestaan. Welke dat precies zijn, daar is vervolgens weer grote onenigheid over.¹⁶ Volgens Paul Ekman zijn er zes basisemoties: vreugde, verdriet, woede, angst, verbazing en walging.¹⁷

De basisemoties mogen dan wel universeel zijn, de uitingen van deze emoties kunnen wel degelijk verschillen per tijd en cultuur. Zo was de gedachte in de middeleeuwen over de lach heel anders dan tegenwoordig. Tot de 12^{de} eeuw werd de lach als zeer demonisch ervaren.¹⁸ Zoals de hemel en de hel hoog en laag waren, goed en slecht, zo was ook het menselijk lichaam ingedeeld in hoog en laag, goed en slecht. Het hoofd behoorde tot het hoge en goede, alles naar beneden toe werd steeds slechter, met als hoogtepunt van laagheid en kwaadaardigheid de geslachtsorganen. Aangezien de lach voortkomt uit de buik, werd deze bij voorbaat negatief geduid. Na de 12^{de} eeuw wordt de lach langzaam toegestaan, met name de glimlach, mits gecontroleerd.¹⁸ In hoeverre deze ideeën ook daadwerkelijk werden nageleefd buiten de kerk is onduidelijk. Waarschijnlijk een stuk minder strikt dan de kerk zou willen.

IV. Emoties in de Tristanroman van Gottfried von Strassburg

Een moeilijkheid met emoties in middeleeuwse teksten is dat het niet om authentieke emotionele ervaringen gaat, maar om de literaire weergave ervan, waarbij de auteur zelf en de cultuur waarin hij leeft een belangrijke rol spelen in hoe hij deze emoties beschrijft.¹⁹ Vaak ervaren hedendaagse lezers middeleeuwse teksten als vervreemdend en overdreven, met name met betrekking tot emotionele passages. Ook zou de vocabulaire met betrekking tot het weergeven van emoties in de middeleeuwen veel kleiner zijn geweest dan tegenwoordig.²⁰ Om te onderzoeken welke rol emoties spelen in het verhaal heb ik een aantal emotionele passages uitgekozen om te analyseren. Deze passages beschouw ik als representatief voor de gehele tekst. Er zijn uiteraard nog vele andere interessante scènes die ik had kunnen kiezen,

¹⁵ D. Evans 2002, p. 19.

¹⁶ D. Evans 2002, p. 21.

¹⁷ D. Evans 2002, p. 20.

¹⁸ J. le Goff & N. Truong 2004, pp. 78-83.

¹⁹ A. van Gijsen 2008, p. 157.

²⁰ R.E.V. Stuip 2008, pp. 115-116.

ich waene, ouch ime alsam geschach, wan er sich also vil gerach, biz er den schaden dar an genam.	Ich glaube, auch ihm erging es so. Er rächte sich so oft, bis er selbst den Schaden davon hatte.
---	--

Doordat Riwalin telkens wraak wil nemen, terwijl je zo nu en dan ook iets van een ander zou moeten kunnen verdragen, zo meent de verteller, loopt het uiteindelijk slecht af voor Riwalin. Dat niet alleen Riwalin zal sterven, maar ook zijn geliefde Blanscheflur, wordt duidelijk uit het volgende citaat:

grôz leit lie sî bî dem man unde truoc daz groezer dan; sî lie dâ senede herzenôt und trouc mit ir von dan den tôt: die nôt sî mit der minne lie, den tôt sî mit dem kinde enpfie.	Sie ließ großes Leid bei ihm zurück und trug noch größeres davon; sie ließ dort den Liebesschmerz und nahm den Tod mit; durch die Liebe verging ihr Schmerz, mit dem Kind empfing sie den Tod.	(1335)
		(1340)

Door gebruik te maken van dramatische ironie wordt het voor het publiek spannend gemaakt.²² Daarbij krijgt het publiek aan de ene kant te maken met de tragiek van het naderende einde van Riwalin en Blanscheflur, terwijl tegelijkertijd de personages zelf hele andere gevoelens ervaren:

und iedoch swie sô sî genas, in swelher wîse sô sî was von ime entladen unde beladen sô mit vrumen sô mit schaden, sone sach sî doch niht anders an wan liebe liebe und lieben man.	Wie auch immer sie jedoch gesundete und auf welche Weise sie auch von ihm belastet und befreit worden war – einerseits zum Nutzen, andererseits zum Schaden: sie hatte doch für nichts anderes Augen als für die Liebe und den Geliebten.	(1345)
--	--	--------

Blanscheflur weet nog niets van haar naderende dood en geniet met volle teugen van de liefde. Het publiek zal echter veel complexere emoties ervaren aangezien de luisteraars of lezers zowel weet hebben van de steeds dichterbij komende dood als van de gevoelens van hevige liefde. Het publiek ervaart hier als het ware precies waar de verteller op uit is, de ervaring van liefde en leed tegelijkertijd. En dan slaat voor de personages het noodlot toe, Riwalin sterft in een gevecht:

er ist tôt der guote Riwalîn. dane hoeret nû niht mêre zuo wan eine, daz man umbe in tuo als mit rehte umb einen tôten man. da enist doch nû niht anders an:	Der edle Riwalin ist tot. Nun bleibt nichts mehr zu tun, als an ihm so zu handeln, wie man an einem Toten handeln muß. Denn so ist nun einmal:	(1705)
--	--	--------

²² Brillenbrug Wurth, K. & Rigney, A. (red.) 2006, p. 136.

<p>man sol und muoz sich sîn bewegen, und sol sîn got von himele pflegen, der edeler herzen nie vergaz! und sul wir sprechen vûrbaz, wie'z umbe Blanschefliure kam.</p>	<p>Man soll und muß auf ihn verzichten. Gott im Himmel möge sich um ihn kümmern, der noch nie einen vornehmen Menschen vergessen hat. Wir dagegen wollen nun fortfahren zu erzählen, wie es Blanscheflur erging.</p>	<p>(1710)</p>
---	--	---------------

Wat de schrijver hier heel mooi laat zien, is hoe bij het loslaten van de dode ook daadwerkelijk in de tekst zelf het personage door de verteller wordt losgelaten. De focus op Riwalin verschuift naar Blanscheflur en haar verdriet:

<p>dô diu vil schoene vernam diu clagebaeren maere, wie dô ir herzen waere, got hêrre, daz solt dû bewarn, daz wir daz iemer ervarn! ich enhân dâ keinen zwîvel an, gewan ie wîp durch lieben man tôtlîchen herzesmerzen, dern waere ouch in ir herzen. daz was tôtlîches leides vol. sî bewârte al der werlde wol, daz ir sîn tôt ze herzen gie. ir ougen diu enwurden nie in allem disem leide naz.</p>	<p>Als die Schöne die traurige Geschichte hörte, wie ihr da zumute war – o Herr, mögest du uns davor schützen, daß wir es je erfahren. Ich bin mir völlig sicher: Wenn je eine Frau um ihren geliebten Mann tödliches Herzweh erlitt, dann tat sie dies auch im Herzen. Das ihre war voller Todesleid. Sie bewies deutlich vor aller Welt, daß sein Tod ihren Lebensnerv getroffen hatte. Niemals wurden ihre Augen in all diesem Schmerz tränenfeucht.</p>	<p>(1715)</p> <p>(1720)</p> <p>(1725)</p>
--	--	---

De verteller maakt hier heel duidelijk hoe het personage zich voelt, en beschrijft het publiek haar verschrikkelijke leed. De verteller wendt zich zelfs tot God met een smeekbede om ons, zowel verteller als publiek, een dergelijk lot te besparen. En het bewijs van al haar pijn was het uitblijven van tranen, waarop het intradiëgetische publiek verbaasd reageert:

<p>jâ got hêrre, wie kam daz, daz dâ niht wart geweinet? dâ was ir herze ersteinet. da enwas niht lebenes inne niwan diu lebende minne und daz vil lebelîche leit, daz lebende ûf ir leben streit.</p>	<p>Ja, Gott und Herr, warum weinte sie nicht? Ihr Herz war versteinert. Kein Leben war darin außer der lebendigen Liebe und dem sehr lebendigen Schmerz, der lebendig gegen ihr Leben ankämpfte.</p>	<p>(1730)</p>
--	--	---------------

Daar begrijpt het intradiëgetische publiek niets van, waarmee de schrijver impliceert dat het extradiëgetische publiek het ook een verwarrende uitspraak zal vinden. Hoe kan het nu dat zij niet huilt? Omdat haar hart versteend was. Wederom stelt het intradiëgetische publiek een vraag om een duidelijker antwoord te krijgen:

juist de intensiteit van het verdriet en onttrekt hij deze emotie aan de banaliteit. Behalve de geestelijke pijn die Blanscheflur ondergaat, krijgt zij ook te maken met verschrikkelijke lichamelijke pijnen. Dat moet iedereen toch bedroefd stemmen, zo meent de verteller:

<p>swie schedelîch diu swaere liute unde lande waere, diu von ir hêrren tôde kam, ezn was doch niht sô clagesam, sô daz man dise quelende nôt und den erbermeclîchen tôt an dem vil süezen wîbe sach.</p>	<p>Wie unheilvoll auch immer der Kummer für Land und Leute war, den der Tod ihres Herren bewirkte, so war er doch nicht so beklagenswert wie der, als man diese Schmerzensqual und den erbarmungswürdigen Tod dieser überaus lieblichen Frau sah.</p>	<p>(1770)</p>
---	---	---------------

De verteller laat hier heel duidelijk blijken hoe, naar zijn mening, het publiek op deze situatie zou moeten reageren. Met diep medelijden, want Riwalin is tenminste een roemruchte dood op het slagveld gestorven terwijl die arme Blanscheflur door ramspoed stierf in het kraambed, verteerd door verdriet om Riwalin.

IV.c Duel met Morold

Tristan komt aan op het hof van Koning Marke, waar hij hoort over de baronnen en hun vernederende lot. Zij moeten dertig van hun zonen meegeven aan Morold als belasting aan Ierland:

<p>die edelen lantgenôze die giengen dâ ze lôze ir kinden z'einem valle. sus vant si Tristan alle kniuwende unde an ir gebete, daz iegelîcher sunder tete unschamelîch unde untougen, mit riezende ougen, mit inneclîchem smerzen</p>	<p>Die vornehmen Landbarone losten dort um das Unglück ihrer Kinder. So fand Tristan sie alle kniend und betend. Jeder einzelne tat das, ohne sich zu schâmen oder heimlich, mit tränende Augen, mit tiefem Kummer</p>	<p>(6035)</p> <p>(6040)</p>
---	--	-----------------------------

Geen van de baronnen doet echter wat, zij bidden en huilen een beetje. Hierop geeft Tristan hen een lange preek waarin hij hen op hun plichten wijst:

<p>»ir hêrren« sprach er »alle samet, alle mit einem namen genamet, die hie ze lôze loufent, ir edelkeit verkoufent, schamt ir iuch der schanden niht, diu disem lande an iu geschiht? sô manhaft also ir alle zît alle unde an allen dîngen sît,</p>	<p>»Ihr Herren«, sagte er, »alle zusammen, um alle mit einem Namen anzusprechen, die Ihr zum Losen hierhereilt und Eure Vornehmheit verkauft, schämt Ihr Euch nicht der Schande, die diesem Reiche durch Euch zugefügt wird? So tapfer Ihr sonst immer in alle Dingen seid,</p>	<p>(6065)</p> <p>(6070)</p>
---	---	-----------------------------

sô soltet ir billîche
 beide iuch iuwer rîche
 aphaeren unde hêren
 und an der êren mêren!
 [...]
 sî et an gote gemuothaft,
 der nie dekeinen man verlie,
 der mit dem rehten umbe gie.
 [...]«

so solltet Ihr von Rechts wegen
 Euch und Euer Land
 achtbar und angesehen halten
 und seine Ehre noch vergrößern!
 [...]
 Möge er Gott vertrauen,
 der doch niemanden verlassen hat,
 der das Recht auf seiner Seite hatte.
 [...]«

Tristan wijst hen erop dat zij zich zouden moeten schamen. Niet alleen impliceert hij dat zij zich laf gedragen door hen te wijzen op hun zogenaamde moed, ook verwijst hij naar de wet. En geen wet is hoger dan die van God, dat is waar het in het gevecht met Morold dan ook uiteindelijk om draait. Wanneer je God aan je kant hebt, dan zal het goedkomen. De baronnen hebben hier dus eigenlijk geen vertrouwen in God. Dan besluit Tristan dat als iedereen te bang is, hij het met de hulp van God op zal nemen tegen de reusachtige Morold. Koning Marke maakt zich grote zorgen over de slagingskansen van zijn geliefde neef en vriend Tristan:

hie begunde in Marke leiten abe
 mit allen sînen sinnen.
 er wânde im abe gewinnen,
 ob er'z in lâzen hieze,
 daz er ez durch in lieze.
 nein er, weiz got, er entete.
 weder mit gebote noch mit bete
 kund er ime sô vil niht mite gegân,
 daz er'z durch in wolde lân.

Davon wollte Marke ihn abbringen
 mit aller Überredungskunst.
 Er hoffte von ihm zu erreichen,
 daß, wenn er es ihm untersagte, (6245)
 er es dan auch ließe.
 Bei Gott, nein! Er tat es nicht.
 Weder durch Befehle noch durch Bitten
 konnte er ihn dazu bewegen,
 es um seinetwillen zu lassen. (6250)

Maar Tristan blijft standvastig in zijn plan om het juiste te doen. Daar kunnen de gevoelens van zijn oom koning Marke of diens bevel niets aan veranderen. Koning Marke is hier te zien als een spiegelpersonage, het publiek kan meevoelen met de bezorgdheid van Marke.²³ Terwijl de baronnen en koning Marke weinig vertrouwen in het duel hebben, heeft Morold dat des te meer:

swaz aber ir aller swaere
 von disem kampfe waere,
 daz gie Môrolde cleine
 ze herzen oder ze beine:
 er was vil unrekomen dâ van.

Wie groß aber auch ihre Sorge
 vor diesem Zweikampf war, (6480)
 so wenig ging es Morold
 zu Herzen oder ins Mark.
 Er blieb uberührt davon.

²³ F. Brandsma 2000, pp. 37-42.

der wol gestandene man der enleite ez niender nidere. er bôt ouch ime dâ widere des kampfes bewaerde mit herter gebaerde, mit fierer contenance. in dûhte disiu schanze vil wol nâch sînem willen wesen. er trûte ir harte wol genesen.	Der vielfach erprobte Mann nahm die Herausforderung an. Er bot ihm auch ein Kampfespfand mit grimmiger Geste und stolzer Haltung. Dieses Wagnis schien ihm ganz nach seinem Sinn. Er rechnete damit, es glänzend zu bestehen.	(6485)
		(6490)

Hier beschrijft de verteller duidelijk hoe Morold denkt te winnen op eigen kracht. Hij heeft meer ervaring, is zelfs de kampioen van Ierland. Niemand heeft er vertrouwen in dat Tristan ook maar een kans maakt. Weer begint Marke tegen Tristan zijn bezorgdheid te uiten:

»â neve, daz ich dich ie gesach, daz wil ich gote vil tiure clagen. ich wil dem allem widersagen, des kein man ze vröuden giht, ist, daz mir leide an dir geschiht.«	»Ach, Neffe, daß ich dich jeh gesehen habe, will ich Gott von Herzen klagen. Ich will auf alles verzichten, was einen Mann erfreuen kann, wenn ich um dich Schmerz erleide.«	(6600)
--	--	--------

Het publiek zal zich zo onderhand ook wel zorgen gaan maken over het lot van Tristan. Tristan vertelt echter hoe we ons zouden moeten voelen:

»küneec« sprach er »hêrre Marke, nune sorget niht ze starke umbe mînen lîp und umbe mîn leben. [...] unser sige und unser saelekeit diu enstât an keiner ritterschaft wan an der einen gotes craft. [...]«	sagte er: »König, Herr Marke, sorgt Euch nicht zu sehr um mich und mein Leben. [...] Unser Sieg und unser Glück hängen von keiner Ritterschaft ab als allein von Gottes Macht. [...]«	(6765)
---	--	--------

De verteller is het roerend met Tristan eens. Aan de ene kant wordt het publiek in spanning gebracht door de zelfverzekerdheid van Morold en de bezorgdheid van Koning Marke en de baronnen. De verteller beschrijft in het volgende citaat in eerste instantie inderdaad de grote kracht van Morold:

Môrolt, als uns diu wârheit ie hât gesaget und hiute seit, der haete vier manne craft, diz was vier manne ritterschaft.	Morold, wie die wahre Geschichte früher mitteilte und noch behauptet, hatte die Stärke von vier Männern; das war eine Streitmacht von vier Männern.	(6880)
--	--	--------

ob s'im iht helfen wellen,
des nimt mich michel wunder.
[...]«

Ob sie ihm helfen werden,
das frage ich mich.
[...]«

Verwarring alom, is de verteller nu zelf ook aan het twijfelen over Tristans overlevingskansen? Het extradiëgetische publiek zal onderhand, zich spiegelend aan het intradiëgetische publiek en koning Marke (die zich zoveel zorgen maakt om Tristan), behoorlijk in spanning zitten. Maar uiteindelijk lukt het Tristan om Morold ten val te brengen:

»[...]
der rehte und der gewaere got
und gotes waerlich gebot
die habent din unreht wol bedâht
und reht an mir ze rehte brâht.
der müeze mîn ouch vûrbaz pflegen!
disiu hôhvert diu ist gelegen!«
hie mite trat er im nâher baz.
daz swert daz nam er und gab daz
ze beiden sînen handen.
er sluoc sînem anden
daz houbet mit der cuppen abe.

»[...]
Der wahre und verlässliche Gott (7075)
und Gottes wahrhafte Allmacht
haben dein Unrecht vergolten
und das Recht durch mich wieder hergestellt.
Er möge mich auch fernerhin beschützen!
Dieser Hochmut ist gestürzt.« (7080)
Damit trat er näher.
Er nahm das Schwert
in beide Hände.
Er schlug seinem Feind
den Kopf ab mitsamt dem Kopfschutz. (7085)

Hoogmoed komt voor de val, en Tristan die op God vertrouwde overwon de machtige Morold. De verteller staat hier geheel achter en beëindigt de passage als volgt:

wan Môrolt lac billiche tât.
der was niwan an sîner craft
und niht an gote gemuothaft
und vuorte z'allen zîten
ze allen sînen strîten
gewalt unde hôhvert,
in den er ouch gevellet wart.

denn Morold war mit Recht gefallen.
Der hatte nur seiner Strärke, (7225)
aber nicht Gott vertraut
und zeigte stets
in allen seinen Kämpfen
Gewalt und Hochmut,
durch die er auch zu Fall kam. (7230)

Vervolgens worden zowel de gevoelens van de overwinnaars beschreven als de emoties van de verliezers. Niet alleen het verdriet van de verslagen Ieren wordt beschreven, ook de emoties van de zus van Morold en haar dochter komen uitgebreid aan bod:

so was ez aber der vremen diet,
den leiden gesten von Írlant,
die dar wâren gesant,
ze michelem leide ertaget.
von den wart als vil geclaget,
als von disen gesungen.
si wunden unde twungen
ir jâmer under ir henden.

Dagegen hatte für die Fremden, (7100)
die verhaßten Fremden aus Irland,
die hergesandt worden waren,
ein Tag großer Trauer begonnen.
Deshalb klagten jene so sehr,
wie diese jubelten. (7105)
Sie rangen
in ihrem Jammer die Hände.

[...]
diu künigîn sîn swester,
der leit was aber noch vester,
ir jâmer unde ir clagenot.
sî unde ir tochter Îsôt
die quelten manege wîs ir lîp,

[...]
Seine Schwester, die Königin,
empfand aber noch heftigeres Leid,
tieferen Schmerz und Jammer.
Sie und ihre Tochter Isolde
marterten sich auf vielfältige Art.

(7165)

Nadat het publiek een uitgebreide beschrijving heeft gekregen van al hun leed, geeft de verteller er weer een heel andere draai aan:

Nû hêrre Môrolt der ist tôt.
tribe ìch nu michel maere
von ir aller swaere
und von ir clage, waz hülfe daz?
uns waere nihtes deste baz.
wer möhte ir aller leit beclagen?

Herr Morold ist nun tot.
Wenn ich nun ausführlich berichtete
von ihrem Kummer
und ihrer Klage, was hülfe das?
Wir wären um nichts besser dran.
Wer könnte ihren Schmerz beklagen?

(7200)

Na uitvoerig hun verdriet te hebben beschreven, wijst de verteller zijn publiek er vervolgens fijntjes op dat er helemaal geen medelijden voor deze mensen gevoeld moet worden, zij zijn immers de vijand. De verteller roept eerst medelijden op en schept vervolgens juist een afstand. Deze tegenstrijdigheid creeërt een spanningsveld binnen de emoties waarbij het publiek medelijden moet voelen met de getroffen Ieren en tegelijkertijd geen medelijden moet voelen voor de vijand, de Ieren.

IV.d Bedreigd in bad

Tristan is genezen door Koningin Isolde van zijn vergiftiging die hij had opgelopen in het gevecht met Morold. Koningin Isolde en haar dochter Isolde hebben hem liefdevol verzorgd, niet wetende dat hij de moordenaar van hun broer en oom is. Helaas voor Tristan heeft Isolde een splinter metaal in de schedel van haar overleden oom gevonden, afkomstig uit Tristans zwaard. Als zij achter de waarheid komt, is zij woedend en zint op wraak. Isolde zegt tegen zichzelf het volgende:

»[...]
ernert? er ist nû vil ungenesen.
diz swert daz muoz sîn ende wesen!
Nu île, rich dîn leit, Îsôt!
gelfît er von dem swerte tôt,
dâ mite er dînen oeheim sluoc,
sô ist der râche genuoc!«
sî nam daz swert ze handen,
sî gienc über Tristanden,
dâ er in einem bade saz.

»[...]
Gerettet? Jetzt ist er in großer Gefahr.
Dieses Schwert wird sein Ende sein.
Schnell jetzt, räche dich für deinen Schmerz, Isolde!
Wenn er durch dasselbe Schwert umkommt,
mit dem er deinen Onkel erschlug,
dann ist das die richtige Rache.«
Sie ergriff das Schwert
und ging zu Tristan hinüber,
wo er in einem Bad saß.

(10140)

(10145)

Tristan zit hier in een benarde positie. Hij zit immers in bad, bedreigd door een woedende Isolde met zijn eigen zwaard:

»nein süeziu juncvrouwe, nein!
durch gotes willen, waz tuot ir?
gedenket iuwers namen an mir.
ir sît ein vrouwe unde ein maget.
[...]«

»Nein, liebliche junge Dame, nein!
Um Gottes willen, was tut Ihr?
Bedenkt doch, wer Ihr seid!
Ihr seid ein vornehmes Mädchen.
[...]«

(10155)

Nu gie diu küniginne
ir muoter, zuo den türen in:
»wie nû?« sprach sî »waz sol diz sîn?
tochter, waz tiutest dû hie mite?
sint diz schoene vrouwen site?
hâstu dînen sin verlorn?
weder ist diz schimpf oder zorn?
waz sol daz swert in dîner hant?«

Nun kam die Königin,
ihre Mutter, durch die Tür hinein.
»Was soll das?« sagte sie. »Was soll das bedeuten?
Tochter, was tust du da?
Ist das das Benehmen einer feinen Dame?
Bist du von Sinnen?
Scherzt du oder bist zu zornig?
Was soll das Schwert in deiner Hand?«

(10170)

Angstig probeert Tristan Isolde op andere gedachten te brengen, probeert haar op haar eergevoel en reputatie aan spreken, maar Isolde is woest. Gelukkig voor Tristan komt de moeder van Isolde de kamer in, die hoogst verbaasd is. Nadat Isolde haar moeder uitlegt dat hier in bad, klaar om een kopje kleiner gemaakt te worden, de moordenaar van Morold zit, heft zij wederom het zwaard:

nu haete ouch Îsôt ûf gezogen
daz swert und trat hin über in.
ir muoter kêrte zuo z'ir hin:
»lâ stân, Îsôt« sprach sî »lâ stân!
weist iht, waz ich vertriuwet hân?«
»îne ruoche, zwâre ez ist sîn tôt.«
Tristan sprach: »merzî, bêle Îsôt!«
»î übelers man«, sprach Îsôt »î,
unde vorderstû merzî?
merzî gehoeret niht ze dir.
dîn leben daz lâzest dû mir!«

Nun hatte Isolde das Schwert erhoben
und trat zu ihm.
Die Mutter wandte sich ihr zu
und rief: »Halt, Isolde, halt!
Weißt du nicht, was ich versprochen habe?«
»Das kümmert mich nicht. Wahrlich, er soll sterben.«
Tristan flehte: »Gnade, schöne Isolde!«
Isolde erwiderte: »Pfui, du Schurke,
du forderst Gnade?
Gnade steht dir nicht zu.
Dein Leben muß du lassen!«

(10200)

(10205)

Weer smeekt Tristan om genade, hij lijkt geheel hulpeloos. Maar Isolde wil hem zijn leven ontnemen. Ook al spreekt haar moeder haar bestraffend toe. Terwijl Tristan zich onder een andere naam liet verzorgen (Tantris), heeft koningin Isolde hem haar bescherming beloofd. Als een laatste strohalm grijpt Tristan dat vast en richt zijn smeekbede tot haar. Kennelijk telt haar woord zwaar, en is hun beider reputatie er mee gemoeid. Dan komt er een vierde personage in beeld, Brangäne, de nicht van koningin Isolde. De koningin vraagt haar om hulp:

»[...]
 sich, warte, er sitzet: deist Tristan.
 nu hân ich zwîvel dar an,
 weder ich mich reche oder entuo.
 niftel, waz raetest dû dar zuo?«
 »nein vrouwe, tuot die rede hin!
 iuwer saelde und iuwer sin
 diu sint hie zuo ze guot,
 daz ir iemer keinen muot
 ûf solhe untât gewinnet
 und iemer sô g'unsinnet,
 daz ir ze manslahte
 iemer gewinnet ahte
 unde ouch danne z' einem man,
 des ir iuch habet genomen an
 ze vride und ze huote.
 es enwart iu nie ze muote,
 des ich gote wol getrûwen sol.
 [...]«

»[...]
 Denn sieh, dort sitzt er: Tristan.
 Nun weiß ich nicht,
 ob ich mich rächen soll oder nicht. (10385)
 Nichte, wozu rätst du?«
 »Nein, Herrin, tut das nicht!
 Eure Gesinnung und Euer Verstand
 sind zu gütig,
 als daß Ihr Pläne (10390)
 zu solcher Missetat fassen
 und so unbeherrscht sein könntet,
 daß Ihr Euch zu Mord
 jemals entschließt,
 noch dazu an einem Mann, (10395)
 dem Ihr zugesagt habt
 Sicherheit und Schutz.
 Das war niemals Eure Absicht,
 so hoffe ich bei Gott.
 [...]«

Duidelijke taal van Brangäne. Hoe kan koningin Isolde met haar hoge positie haar aanzien in gevaar willen brengen? Wellicht dat Brangäne hier als spiegelpersonage fungeert, en het middeleeuwse publiek het roerend met haar eens is. Bij een hoge functie horen verantwoordelijkheden, en die gaan voor op persoonlijke wensen zoals het wreken van de moord op je broer. Het is voor het moderne publiek misschien wat moeilijker voor te stellen dat het maatschappelijk belang voor gaat. Hoewel het koningshuis in Nederland ook wel dergelijke situaties kent. Zoals bij de bruiloft van Prins Willem-Alexander en Prinses Máxima waarbij haar vader Jorge Zorreguieta niet aanwezig mocht zijn.

Brangäne heeft ondertussen met de beide Isoldes overlegd en gedrieën komen zij terug in de vertrekken van Tristan, die ondertussen uit bad is gekomen:

Sus stuonden s'ûf und giengen dan
 und kâmen hin, dâ Tristan
 heinlîche an sînem bette saz.
 Tristan sîn selbes niht vergaz.
 er vuor ûf balde gegen in
 und viel sâ gegen in allen hin
 und lac den höfschen sîezen
 vlêhlîche zuo den vüezen
 und sprach ouch mit dem valle:
 »genâde, ir sîezen alle,
 habet genâde wider mich!
 [...]«

Damit standen sie auf, gingen weg
 und kamen dorthin, wo Tristan
 still auf seinem Bett saß. (10460)
 Tristan war aufmerksam.
 Er sprang sogleich vor ihnen auf,
 fiel vor ihnen allen zu Boden
 und lag den vornehmen Schönen (10465)
 bittend zu Füßen
 und flehte noch im Fallen:
 »Erbarmen, Ihr lieblichen Damen,
 habt Erbarmen mit mir!
 [...]«



Afb. 4: John William Waterhouse, *Tristan en Isolde met de liefdesdrank*, 1916, olieverf op doek, privé collectie. Foto: <http://www.johnwilliamwaterhouse.com>.

doch ez ime gelîch waere.
ez was diu wernde swaere,
diu endelôse herzenôt,
von der si beide lâgen tôt.

wenn es ihm auch glich.
Es war das dauernde Leid,
die endlose Herzensqual,
an der sie beide sterben sollten.

(11675)

De verteller legt uit dat deze liefdesdrank de oorzaak van hun dood zal zijn. Maar het zal tevens de veroorzaker van hun liefde zijn. Liefde en leed waar beiden zich volledig aan over zullen geven. Het drankje heeft een onmiddelijk effect:

si wurden ein und einvalt,
die zwei und zwîvalt wâren ê.
si zwei enwâren dô niemê
widerwertic under in.
Îsôte haz der was dô hin.
diu süenaerinne Minne
diu haete ir beider sinne
von hazze gereinet,
mit liebe alsô vereinet,
daz ietweder dem anderm was
durchlûter else ein spiegelglas.
si haeten beide ein herze.
ir swaere was sîn smerze,
sîn smerze was ir swaere.
si wâren beide einbaere
an liebe unde an leide

Sie wurden eins und vereint,
die zuvor zwei und zweierlei gewesen waren.
Die beiden waren nicht länger
feindselig zueinander.
Isoldes Haß war verflogen.
Die Versöhnerin Liebe
hatte ihre beiden Herzen
von Haß gereinigt
und so sehr in Liebe vereint,
daß jeder dem anderen
durchsichtig war wie Spiegelglas.
Sie hatten beide nur noch ein Herz.
Ihr Kummer war sein Schmerz,
sein Schmerz iht Kummer.
Sie waren beide eine Einheit
an Liebe und Leid

(11720)

(11725)

(11730)

Maar daar was Brangäne helemaal niet blij mee. Zij voelt zich verantwoordelijk en voorziet een dodelijke afloop, evenals de verteller het publiek eerder al voor hield. Ook Tristan heeft het er moeilijk mee, aangezien hij tenslotte niet geacht wordt verliefd te worden op de vrouw van zijn oom:

Tristan dô er der minne enpfant,
er gedâhte sâ zehant
der triuwen unde der êren
und wolte dannen kêren.
»nein« dâhte er allez wider sich
»lâ stân, Tristan, versinne dich,
niemer genim es keine war.«
sô wolte et ie daz herze dar.
wider sînem willen criegete er,
er gerte wider sîner ger.
Er wolte dar und wolte dan.

Als Tristan die Liebe verspürte,
erinnerte er sich sofort
seiner Treuepflicht und seiner Ehrenhaftigkeit
und wollte sich abwenden.
Er dachte bei sich: »Nein,
laß das, Tristan! Besinne dich!
Achte nicht darauf!«
Sein Herz aber strebte immer Isolde zu.
Er rang gegen seinen Willen,
wünschte gegen seinen Wunsch.
Er wollte zu ihr und wollte fort.

(11745)

(11750)

Tristan begint zowaar tegen zichzelf te praten in de derde persoon. Hier is het onduidelijk wat het publiek ervan moet vinden. Of van vond. Is dit af te keuren? Of moet hij voldoen aan de

In de ideale liefde is men eerlijk tegen elkaar en vertrouwt de een de ander. De verwijzing naar een oude geschiedenis over een liefdesverhouding lijkt te gaan over dit verhaal, de liefdesgeschiedenis van Tristan en Isolde. Als je daarbij terugdenkt aan de proloog waarin de verteller een verhaal schrijft dat hij tevens vormend acht voor het publiek dan valt de verwijzing naar een liefdesgeschiedenis in dezelfde lijn: een verhaal als voorbeeld voor de lezer/luisteraar. Hoewel Tristan en Isolde zich ideaal gedragen is ook hun liefde ambigu en kent deze niet alleen geluk maar evenveel verdriet:

<p>swes gelieben gelanget, des triben s'under in genuoc, sô sich diu zît alsô getruoc. sô sî z'ir state kâmen, si gâben unde nâmen mit getriuwelîchem sinne in selben unde der minne willegen zins unde zol. in was vil inneclîche wol an der reise und an der vart. dô diu vremede hine wart, dô was ir heinlîche rîlîch unde rîche. und was daz wîsheit unde sin. wan die sich helent under in, sît daz si sich enbârent und danne ir schame vârent und gestent sich an liebe, die sint ir selber diebe. [...] Sus triben sî die reise hin mit wunneclîchem lebene und doch niht gâr vergebene: in tete diu vorvorhte wê. [...] daz was daz, daz diu schoene Îsôt dem manne werden solte, dem sî niht werden wolte.</p>	<p>Wonach Verliebte sich sehnen, das taten sie häufig zusammen, wenn sie Gelegenheit dazu fanden. Wann immer sie die Möglichkeit hatten, gaben und nahmen sie mit aller Aufrichtigkeit von sich und der Liebe bereitwilligen Zins und Zoll. Sie fühlten sich überaus wohl auf der Reise. Jetzt, da ihre Fremdheit überwunden war, war ihre Vertrautheit mächtig und stark. Das war klug und vernünftig. Denn die untereinander die Gefühle verbergen, nachdem sie sich offenbart haben, und die dann auf Scham Wert legen und sich der Liebe entfremden, berauben sich selbst. [...] So verbrachten sie die Reise mit freuderfülltem Leben und doch nicht ganz ohne Preis: Sie hatten Angst vor dem, was auf sie zukam. [...] daß nämlich die schöne Isolde einem Mann gegeben werden sollte, dem sie nicht angehören wollte.</p>	<p>(12370)</p> <p>(12375)</p> <p>(12380)</p> <p>(12395)</p> <p>(12400)</p>
---	---	--

Op de boot is hun geluk compleet. Ze geven zich over aan de liefde wanneer het ze maar uitkomt, tot tevredenheid van de verteller. Maar, zoals alles in het leven, niets duurt eeuwig en het einde van de reis is in zicht. Zelfs voor een ideaal paar als Tristan en Isolde is puur geluk niet weggelegd. Het lot wil anders. En Isolde, het staat er letterlijk, moet met een man trouwen die zij niet wil. De verteller weidt nog veel verder uit over de liefde en de verhouding tussen man en vrouw en het verbieden van liefde tussen een verliefd stel:

swie dicke man es beginne,
dem wîbe enmac ir minne
nieman ûz ertwingen
mit übelîchen dingen.
man leschet minne wol dermite.

Wie man es auch versuchen mag,
der Frau kann ihre Liebe
niemand abzwingen
mit üblen Mitteln.
Allenfalles erstickt man die Liebe dadurch.

(17920)

Tristan en Isolde houden van elkaar, zij zijn eerlijk in hun gevoelens daarover naar elkaar.
Maar koning Marke wil dat Isolde van hem houdt, en haar gevoelens voor Tristan wegstoopt.
Zij moet dus de liefde bedriegen. En wanneer Marke hen na de zoveelste beschuldiging weer
heeft vergeven is hij helemaal in de wolken met Isolde en wil hij de verliefde blikken tussen
Tristan en Isolde niet zien:

von der ein sprichwort dâ seit:
»diu blindheit der minne
diu blendet ûze und inne.«
si blendet ougen unde sin.
daz sî wol sehent under in,
des enwellent sî niht sehen.
alsô was Marke geschehen.
der wiste ez wârez alse den tût
und sach wol, daz sîn wîp Îsôt
ir herzen unde ir sinne
an Tristandes minne
mitalle was vervlizen.
und enwolte es doch niht wizen.
wem mac man nû die schulde geben
umbe daz êrlôse leben,
daz er sus mit ir haete?
wan zwâre er missetaete,
der ez Îsôte seite
ze keiner trûgeheite.
weder sî entrouc in noch Tristan.
er sach ez doch mit ougen an
und wiste es ungesehen genuoc,
daz s'ime dekeine liebe truoc

von der ein Sprichwort sagt:
»Die Blindheit der Liebe
macht außen und innen blind.«
Sie verblindet Augen und Verstand.
Was sie genau sehen,
wollen sie nicht sehen.
So war es auch mit Marke.
Er wußte todsicher
und sah genau, daß Isolde, seine Frau,
mit Leib und Seele
in der Liebe zu Tristan
völlig aufging.
Und doch wollte er es nicht wahrhaben.
Wem kann man nun die Schuld geben
an dem ehrlosen Leben
das er so mit ihr führte?
Denn gewiß tâte der Unrecht,
der es Isolde vorwürfte
als Betrug.
Weder sie betrog ihn noch Tristan.
Er sah es doch mit eigenen Augen
und wußte es auch, ohne es zu sehen,
daß sie ihn nicht liebte.

(17740)

(17745)

(17750)

(17755)

(17760)

Niet Tristan en Isolde zijn fout bezig, maar koning Marke. Hij denkt misschien dat hij van
haar houdt, maar dat is geen juiste manier, geen eerlijke liefde. Hij bedriegt de liefde. Hij is
fout. Een citaat dat dit argument heel mooi onderstreept, komt na de scène waarin Isolde
ontvoerd is door Gandin. Koning Marke wil zo graag een lied van Gandin horen, dat hij deze
man vertelt dat hij hem alles mag vragen als beloning. En Gandin wil Isolde hebben. Hij

neemt haar mee, en Marke doet niets. Tristan verovert Isolde vervolgens terug en leest koning Marke eens goed de les:

Tristan der brâhte Îsôte wider sînem oeheime Marke und strâfete in starke: »hêrre« sprach er »wizze crist, sô lieb als iu diu künegîn ist, sô ist ez ein michel unsin, daz ir si gebet sô lîhte hin durch harpfen oder durch rotten. ez mac diu werlt wol spotten. wer gesach ie mêre künegîn durch rottenspil gemeine sîn? her nâch sô bewâret daz und hûetet mîner vrouwen baz!«	Tristan brachte Isolde zurück zu seinem Onkel, Marke, und wies ihn streng zurecht: »Herr«, sagte er, »Gott weiß, so sehr Ihr die Königin liebt, so unklug ist es, daß Ihr sie so leicht weggebt für ein Rotten- oder Harfenspiel. Jetzt kann die Welt gut spotten: Wer hat je eine Königin gesehen, die um Rottenspiel zu haben war? Unterlaßt das in Zukunft, und behütet meine Herrin besser!«	(13440)
		(13445)
		(13450)

Door de stem van Tristan klinkt, denk ik, duidelijk de stem van de verteller. Die vindt dit gedrag zeer ongepast. Iemand die van zijn vrouw houdt, laat dat toch niet zonder slag of stoot gebeuren? Hier krijgt het publiek een vormende les mee. Koning Marke moet men niet navolgen, nee Tristan en Isolde, aan hen zou men een voorbeeld moeten nemen.

V. Conclusie

De onderzoeksvraag die centraal staat in deze scriptie is de rol die emoties spelen in het Tristanverhaal van Gottfried von Strassburg. Gaandeweg de analyse van de passages kwam de dubbelzinnigheid van het leven naar voren als de rode draad van het verhaal. De emoties zijn dan ook niet opzichzelfstaand, maar gelaagd en ambigu. In de proloog legt de verteller al het verband tussen enerzijds leed en anderzijds liefde. Twee gevoelens die volgens hem onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. In de passage van Blanscheflurs dood wordt door middel van dramatische ironie een spanning gecreëerd tussen de mededeling van de verteller over het noodlottige einde van Riwalin en Blanscheflur, en de verliefde gevoelens die het publiek krijgt beschreven van het innig verliefde paar. Dit herhaalt zich in de passage met de liefdesdrank waarbij de verteller en Brangäne de dood van Tristan en Isolde voorspellen terwijl tegelijkertijd de verliefde gevoelens en geluksbeleving van beiden wordt beschreven. Ook het verdriet van Blanscheflur na de dood van Riwalin is een emotie die door de verteller dubbelzinnigheid meekrijgt. Dat doet de verteller door de tegenstelling weer te geven van enerzijds huilen en anderzijds verstillen. Na het gevecht van Morold en Tristan is er wederom een spanningsveld in de emoties door de uitgebreide beschrijving van het verdriet van de

verslagen Ieren en de mededeling van de verteller dat je geen medelijden moet voelen voor je vijanden. De verteller heeft al in de proloog duidelijk gemaakt dat zijn verhaal als voorbeeld moet dienen voor hoe er met de liefde moet worden om gegaan. Daarbij gebruikt hij Tristan als navolgenswaardig en koning Marke als voorbeeld van hoe het niet moet. In de liefde gaat het volgens de verteller om eerlijkheid en oprechtheid, waarbij Tristan en Isolde het juiste gedrag vertonen. Marke daarentegen wil de liefde afdwingen. Al eerder in de gevechtsscène tussen Tristan en Morold geeft de verteller aan dat Marke verkeerd bezig is. Hij heeft namelijk geen vertrouwen in de overwinning van Tristan en daarmee ook geen vertrouwen in God en de gerechtigheid. De verteller gebruikt emoties als meer dan een techniek om de spanning van het verhaal vast te houden. De emoties verbeelden de dubbelzinnigheid van het leven, een leven dat zonder tegenstellingen zoals liefde en leed geen diepgang heeft.

Deze conclusie doet bij mij nog wel een aantal vragen rijzen, die in dit verband niet verder kunnen worden uitgewerkt. Zo lijkt het verhaal mij niet typisch middeleeuws. Het doet mij zelfs erg denken aan het verlichtingsideaal uit de 18^{de} eeuw waarbij het individu centraal stond en aan de nog latere romantiek uit de 19^{de} eeuw. Het is denk ik ook niet voor niets dat Richard Wagner zijn opera op de versie van Tristan von Strassburg heeft gebaseerd. Een interessant vervolgonderzoek lijkt mij dan ook een vergelijking tussen de versie van Gottfried von Strassburg en het werk van Thomas van Britannia. Want in hoeverre wijkt Gottfried von Strassburg af van zijn bron? En hoe vernieuwend was hij met dit werk?



Afb. 2: Richard Wagner (comp.), *Ludwig Schnorr von Carolsfeld als Tristan en Malwine Schnorr von Carolsfeld als Isolde*, 1865, opera.

Foto: <http://www.musicwithease.com/tristan-isolde-pictures.html>.

VI. Literatuur

Brandsma, F., “Spiegelpersonages”, in: Besamusca, B. & Brandsma, F. & Poel, D. van der, (red.), *Hoort wonder! : Opstellen voor W.P. Gerritsen bij zijn emiraat*. Hilversum 2000, pp. 37-42.

Brillenbrug Wurth, K. & Rigney, A. (red.), *Het leven van teksten: Een inleiding tot de literatuurwetenschap*, Amsterdam 2006.

Cain Van D’Elden, S., “Discursive Illustrations in Three Tristan Manuscripts”, in: K. Busby (ed.), *Word and image in Arthurian literature*, New York 1996, pp. 284-319.

Evans, D., *Emotie: de wetenschap van het gevoel*, Rotterdam 2002.

Frijda, N.H, “De structuur van emoties”, in: Stuip, R.E.V & Vellekoop, C. (red.), *Emoties in de Middeleeuwen*, Hilversum 2008, pp. 9-28. (Frijda 2008 a)

Frijda, N.H, *De emoties: Een overzicht van onderzoek en theorie*, Amsterdam 2005.

Frijda, N.H, *De wetten der emoties*, Amsterdam 2008. (Frijda 2008 b)

Gijzen, A. van, “De dramatisering van begeerte en vrees”, in: Stuip, R.E.V & Vellekoop, C. (red.), *Emoties in de Middeleeuwen*, Hilversum 2008, pp.157-182.

Goff, J. le & Truong, N., *De geschiedenis van het lichaam in de Middeleeuwen*, Bukcinx, L. (vert.), Amsterdam 2004.

Hatto, A.T. (vert.), *Gottfried von Strassburg: Tristan, with the Tristan of Thomas*, Aylesbury 1970 [1210].

Janssens, J.D. & Uyttersprot, V., *Superhelden op perkament: Middeleeuwse ridderromans in Europa*, Leuven/Amsterdam 2005.

Krohn, R. (vert.), *Gottfried von Strassburg: Tristan, Mittelhochdeutsch/Neuhochdeutsch*, Stuttgart 1990 [1210] 3 delen.

Schultink-Dolk, W. (vert.), *Gottfried von Strassburg: Tristan en Isolde*, Hilversum 2008 [1210].

Spijker, I. van ‘t, “De ordening van affecten: Kloosterleven in de twaalfde eeuw”, in: Stuip, R.E.V & Vellekoop, C. (red.), *Emoties in de Middeleeuwen*, Hilversum 2008, pp. 115-134.

Stuip, R.E.V., “Huilende helden?”, in: Stuip, R.E.V & Vellekoop, C. (red.), *Emoties in de Middeleeuwen*, Hilversum 2008, pp. 183-197.